

Łukasz Żurek

Instytut Literatury Polskiej

Wydział Polonistyki

Uniwersytet Warszawski

Filologia lokalna – lokalność filologa. Praktyki literacko-naukowe Stefana Szymutki

Celem pracy jest wydobywanie i interpretacja autorskiej sygnatury wpisanej w prace Stefana Szymutki, zarówno te uznawane za eseje, jak i te traktowane jako artykuły lub rozprawy naukowe. Nadrzędną ramę problemową, która pozwala na realizację tak pomyślanego zadania, tworzy refleksja nad mechanizmami kształtowania historii literaturoznawstwa.

W **rozdziale pierwszym** pracy rekonstrukcji zostają poddane dziewiętnasto- i dwudziestowieczne przemiany „filologii”, rozumianej jako pojęcie oraz zespół praktyk badawczych. Filologia jest pierwszym analizowanym w pracy przedmiotem, który w ślad za badaniami z kręgu socjologii niewiedzy określić można mianem „agnostologicznego”. Na jej recepcji zaważyły bowiem kulturowe mechanizmy wytwarzania, przekazywania oraz utwierdzania tak wiedzy, jak i niewiedzy. Rozdział rozpoczyna analiza kontekstu, który zdecydował o marginalizacji filologii w powojennej humanistyce amerykańskiej, oraz powodów, dla których proklamowane współcześnie w Stanach Zjednoczonych „powroty do filologii”, po części przenoszone również na grunt polski, w większości przypadków nie przyczyniają się do lepszego zrozumienia ani jej historii, ani historii humanistyki. Toteż, zamiast tworzyć nową globalną opowieść, generującą nową niewiedzę, proponuję rozważyć kilka rozpraw polskich filologów i językoznawców, działających pod koniec XIX i na początku XX w. W rezultacie takiego przeniesienia polskie spory o kształt filologii z tego okresu, często ograniczane do utrwalonego w historii nauki przełomu antypozytywistycznego, okazują się związane z toczącą się od II. poł XIX w. dyskusją nad relacjami między „lokalnym” (prowincjonalnym, peryferyjnym) a „uniwersalnym” (globalnym) wymiarem polskiej naukowej kultury humanistycznej.

Osadzenie konkretnych, lokalnych praktyk filologicznych w ich macierzystym kontekście kulturowym pozwala, po pierwsze, prześledzić tzw. życie po życiu filologii w polskim literaturoznawstwie teoretycznym, po drugie, przywrócić wiedzę o alternatywnych projektach i przedsięwzięciach badawczych, które znikają z pola widzenia w dotychczasowych

opowieściach o przemianach dwudziestowiecznej humanistyki, po trzecie – ukazać powiązania między ukształtowaniem określonych wypowiedzi uznawanych za naukowe a lokalnością filologa: jego środowiskami intelektualnym i biograficznym, sferą przyjmowanego w nich światopoglądu oraz chronotopem, w którym żył i tworzył. Refleksja nad „kondycją filologii” prowadzi do wyznaczenia perspektywy interpretacyjnej, inspirowanej metodą materializmu biograficznego (by użyć terminu wprowadzonego do polskiej humanistyki przez Tomasza Majewskiego) oraz pracami z kręgu kulturowej historii humanistyki (Tomasza Bilczewskiego, Petera Burke’a, Galina Tihanova, Danuty Ulickiej), dzięki której możliwe staje się przeanalizowanie drugiego obiektu agnotologicznego, stanowiącego główny przedmiot badań podjętych w pracy – praktyk literacko-naukowych Szymutki. Zostają one nazwane w ten sposób po to, aby podkreślić ich ugruntowanie w konkretnym czasie i miejscu doświadczanym przez konkretny podmiot oraz wyeksponować charakterystyczną cechę tekstów śląskiego filologa. Szymutko rzadko bowiem porzucał jeden tryb wypowiedzi (naukowy, eseistyczno-biograficzny) na rzecz innego. Dążył raczej do splecenia ze sobą różnych stylów wypowiedzi i konwencji gatunkowych.

Rozdział drugi jest poświęcony analizie wczesnej twórczości Szymutki – tej, która nigdy nie została włączona w obszar wiedzy na jego temat. Na początku poddaję krytyce dotychczasową recepcję jego prac, w której zwykle przyjmuje się, że dopiero wraz z przełomem 1989 r., umożliwiającym mówienie o śląskości poza ramami PRL-owskiej polityki historycznej, oraz pierwszymi wystąpieniami na sesjach śląskoznawczych, mógł pisać o swojej podmiotowej, regionalnej tutejszości. Na takiej recepcji zaważył przede wszystkim sukces książki *Nagrobek ciotki Cili*, zbierającej pierwsze śląskie eseje. Analiza juveniliów naukowo-krytycznych badacza powstałych już pod koniec studiów magisterskich oraz w trakcie prac nad doktoratem przekonuje, że w jego pisarstwie od początku da się prześledzić podejmowaną jawnie lub tylko implikowaną problematykę śląskiej tożsamości, związku literatury z rzeczywistością historyczną, złożonych relacji między różnie rozumianym „centrum” a różnie rozumianymi „peryferiami”, oraz kwestię miejsca humanistyki we współczesnym świecie.

Obserwacje strategii narracyjnych Szymutki, służących maskowaniu podmiotowej perspektywy oraz zagadnień, które podejmował już w swoich naukowych debiutach, stanowią punkt wyjścia do **rozdziału trzeciego**. Dotyczy on związków między stworzoną przez śląskiego filologa teorią powieści Parnickiego a jego samego filologiczną lokalnością. Materiału do badań dostarczają pierwsze artykuły poświęcone powieściopisarzowi, książkowa wersja pracy doktorskiej dotyczącej *Końca „Zgody Narodów”*, czyli wydana w 1992 r.

Zrozumieć Parnickiego, oraz szkice interpretacyjne z lat 1995–2008, które stanowią jedyne ślady po nieukończonym komentarzu do *Słowa i ciała*. Choć w swoich późnych esejach sam Szymutko podkreślał, że konkretyzacja Parnickiego ma bardzo dużo wspólnego z jego własnym światopoglądem, jego parnickologiczne prace jak dotąd nie zostały należycie zinterpretowane. Zazwyczaj funkcjonowały w wąskim kręgu znawców prozy autora *Srebrnych orłów*, co przyczyniło się do stworzenia wizerunku Szymutki jako badacza, który po prostu odnalazł u Parnickiego tematy interesujące go osobiście. Również sam autor utrwał niewiedzę na temat tej dziedziny swoich praktyk literacko-naukowych, w niektórych autokomentarzach utożsamiając dokonaną konkretyzację Parnickiego ze stereotypowym wyobrażeniem o pracy filologicznej. W rozdziale tym staram się jednak wykazać, że Szymutkowa konkretyzacja Parnickiego jest, po pierwsze, interwencją krytycznoliteracką, mającą na celu zmianę stylu odbioru pisarza, a po drugie – wypowiedzią, w której filolog zapisuje swoje własne usytuowanego kulturowo-geograficzne i pośrednio rozważa swoją tożsamość, zapowiadając tym samym problematykę rozwijaną w późniejszej twórczości.

Rozdział czwarty ma odmienny charakter niż poprzednie. Jego celem jest opisanie znaczenia, jakie dla analiz przedstawionych w rozdziałach drugim i trzecim miały kwerendy przeprowadzone w Księgozbiorze Stefana Szymutki, mieszczącym się w Kolegium Indywidualnych Studiów Międzyobszarowych Uniwersytetu Śląskiego. Aby to zrobić, najpierw, poprzez interpretację różnogatunkowych wypowiedzi (wspomnień filologów, artykułów naukowych poświęconych glosom na marginesach książek i dedykacjom na nich), staram się wykazać, że biblioteki prywatne humanistów stanowią ważne źródło wiedzy o lokalności badaczy literatury. Księgozbiory filologów (szerzej: humanistów) są praktycznie nieobecne w badaniach spod znaku tzw. zwrotu archiwalnego, a tym samym stanowią kolejny, ostatni już przedmiot agnotologiczny, o którym traktuje rozprawa. Tekstowe ślady pozostawione na książkach należących do Szymutki pozwoliły nie tylko zrekonstruować jego niezrealizowane pomysły interpretacyjne, zrewidować środowiskową doksię na jego temat oraz poznać sieci relacji środowiskowych, zawodowych i towarzyskich, w których funkcjonował, lecz także przypomnieć rzecz na pozór oczywistą, której znaczenie dla całości pracy jest jednak niebagatelne. Otóż „za auktoralną narracją prac naukowych” zawsze kryje się konkretny, usytuowany czasoprzestrzennie człowiek, wraz ze swymi „personalnymi niepokojami”, pochodzeniem, światopoglądem, sympatiami oraz antypatiami. Zapiski, podkreślenia i fiszki z księgozbioru zmuszają do refleksji nad sygnaturą autorską, która naznacza wszystkie teksty filologa niezależnie od ich powierzchniowych cech stylistycznych, ale ulega zatarciu w

procesie ich kanonizacji i depersonalizacji, a tym samym staje się przedmiotem agnotologicznym. Praca w księgozbiorze pozwala zatem zwrócić uwagę na wpleciony w każdą wypowiedź (tak uznawaną za literaturoznawczą, jak i eseistyczną czy artystyczną) kontekst sytuacji, w którym została sformułowana.

Zaprezentowane w rozprawie interpretacje praktyk literacko-naukowych Szymbutki pozwoliły nie tylko poszerzyć wiedzę na temat pisarstwa śląskiego filologa, lecz także wyznaczyły perspektywy dla dalszych badań nad podmiotowym charakterem wypowiedzi literaturoznawczych, nad ważnością w ich rozpoznawaniu studiów archiwalnych, badania księgozbiorów, śledzenia kontekstów biograficznych, rozpoznawania „kręgów zażyłości” poświadczanych korespondencją – krótko mówiąc: dla badań *sui generis* filologicznych.

02.11.2020

Łukasz Zurek